
UDK 801.4:372.880
Pregledni rad

Prihvaćeno 20.06.1999.

Almasa Defterdarević-Muradbegović
Filozofski fakultet, Sarajevo
Bosna i Hercegovina

ULOGA FONETIKE DANAS U NASTAVI STRANOG JEZIKA

SAŽETAK

Nakon dugogodišnje, gotovo potpune marginalizacije potreba značajnijeg uključivanja fonetike u nastavu stranog jezika je sve izraženija. U skladu sa suvremenim usmjerenjima jezičnih istraživanja prema diskursu i fonetski aspekt nastave stranog jezika ima danas dva posebna, ali čvrsto povezana cilja: pospješiti razvijanje sposobnosti percipiranja i razumijevanja govora, što podrazumijeva usvajanje nove strategije slušanja, ali i sposobnosti proizvodnje govora, što podrazumijeva usvajanje nove motoričke strukture. Na primjeru francuskog jezika pokušava se upozoriti na ulogu fonetike u stjecanju ovih sposobnosti.

Posebno se ističe iznimna aktualnost i dalekosežno značenje teorijskih postavki koje je već šezdesetih godina zastupala Zagrebačka fonetska škola.

Ključne riječi: fonetika, nastava stranih jezika

Ako se fonetika shvaća kao znanost o govoru, a ona to jest, nužnost njezina mnogo sustavnijeg integriranja u nastavu stranog jezika, čini se, kao da više i nije potrebno dokazivati. Međutim, njezina prisutnost u nastavnoj praksi još uvijek ni izdaleka ne prati znanja do kojih se došlo u suvremenim istraživanjima.

Fonetika je, istina, oduvijek na neki način bila prisutna u nastavi stranog jezika, podržavana ili osporavana, najčešće ipak marginalizirana. Njezina uloga ovisila je svakako o općim teorijskim postavkama koje su prevladavale u određenom razdoblju. Sve do pred kraj XIX. stoljeća fonetika je podređivana pisanom jeziku i svođena prvenstveno na upoznavanje odnosa glasa i njegova pisanog znaka. Poznato je da tek krajem prošlog stoljeća, govorni jezik, upravo zauzimanjem, između ostalih, i fonetičara Passya, Vietora i Sweeta postupno počinje poprimati značajniju ulogu u učenju stranog jezika. Taj posve nov status govornog jezika i potrebe koje su se javile potaknuli su u prvoj polovici ovog stoljeća razvitak tzv. direktnih metoda, koje su prirodno nametnule potrebu značajnije prisutnosti fonetike u nastavi. No, kako su razrađivane metode uvijek bile više ili manje odraz vladajućih lingvističkih teorija i njihovih više ili manje uspješnih primjena, i metode uvježbavanja govora (primjerice metoda fonoloških opozicija), u skladu sa strukturalističkim pristupom, prednost su ipak davale statičnom predstavljanju izoliranih jezičnih jedinica koje se putem takvih opozicija najsajetije i opisuju kao različite. Ali, to je svakako štetilo dinamizmu govornog slijeda i proizvodnoj komponenti, a posebno se očitovalo u direktnim metodama razrađivanim u SAD-u.

Utoliko je veće značenje, unutar takvih tendencija, imala pojava globalnostrukturalne audiovizuelne metode u Europi. Ona je, za razliku od pretežno pozitivističkih i bihejviorističkih pristupa u većini ostalih direktnih metoda, već od svojeg nastanka pedesetih godina, unosila jedan nov, široko zamišljen pristup učenju stranoga jezika, pa i sistematskom učenju njegove fonetske komponente, koji se nije prvenstveno temeljio na jednostavnom oponašanju predloženih modela i čisto kontrastivnom pristupu, nego je slušanje i ponavljanje upravljano i oblikovano posebno osmišljenim metodama.

Pojavom novih tendencija u lingvistici i uloga fonetike u nastavi stranih jezika se mijenja. Iako su i dalje neki autori nastojali da svojim priručnicima i audio-materijalima upozore na značenje fonetske komponente u nastavi stranog jezika (primjerice za francuski jezik: M. Léon, 1964; Callamand, 1973; Calbris i Montredon, 1975; -Wioland, 1982) ona se s vremenom sve više zanemaruje i općenito se potpuno marginalizira. Sociolingvistika je 70-tih godina, dovodeći u pitanje neka načela strukturalne lingvistike, snažno utjecala na nastavu stranih jezika. Korektivna fonetika, koja je polazeci od načela preskriptivne norme imala za cilj uvježbavanje jedinstvenog obrasca, ne nalazi primjereno mjesto u komunikativnom pristupu u kojem se prioritet daje sposobnostima učenika da se autentično izrazi u prirodnim situacijama. Kriterij maksimalno mogućeg poistovjećivanja s obrascem ortocpske norme zamjenjuje kriterij prihvatljivoga govora. Jedini uvjet jest da izgovor ne sprečava komunikaciju. No, svakako je teško pomiriti zahtjeve, čak i minimalne osposobljenosti za komuniciranje na

stranom jeziku s odsustvom sistematskog upoznavanja osnovnih crta fonetske komponente tijekom učenja ako se zna da je upravo ta komponenta prijenosnik znatnog dijela smisla govorne poruke.

Obično se potpuna marginalizacija, čak i izostanak fonetske komponente iz nastave u komunikativnom pristupu objašnjava sljedećim razlozima:

- a) gledištem da je samo izlaganje stranom jeziku dovoljno da se osigura razvoj artikulacijskih i prozodijskih navika tog jezika;
- b) tvrdnjom da strani akcent nema negativnog utjecaja na komunikaciju;
- c) hipotezom o biološkim ograničenjima usvajanja izgovora nakon kritične dobi puberteta.

Poznato je da su istraživanja provedena naročito u posljednjem desetljeću, dovela u pitanje utemeljenost ovih stajališta i upravo istaknula neopravdanost izostavljanja fonetike iz nastavnih programa. Jer, danas se pouzdano zna da jednostavno izlaganje stranom jeziku ne razvija fonetske vještine na receptivnom i produktivnom planu, da strani "akcent" šteti razumijevanju i samim tim jednostavno sužava kontekst u kojem onaj tko ima loš izgovor može strani jezik uopće upotrebljavati.

Teza o dobnom biološkom ograničenju također je pretrpjela izmjene, jer se pokazalo da se ona ne može radikalno zastupati.

Činjenica je, međutim, da je takvom statusu fonetske komponente u učenju stranog jezika pridonijela i sama teorija koja pedagoškoj praksi dosta dugo ipak nije ponudila dovoljno primjerenih i sustavno primjenjivih podataka koji bi bili u skladu sa suvremenim pristupima jeziku. Automatizam koji obilježava upotrebu fonetske komponente u materinskom jeziku prenosi se i na strani jezik i čini govornika najčešće neosjetljivim na doprinos njezinih signala u strategiji slušanja i govorenja. Jedan od razloga zanemarivanja fonetske komponente svakako je i sam doprinos obavijesti morfološke, sintaksičke i semantičke razine u primanju govora. Više razine procesiranja znatno sudjeluju i u procesiranju fonetskih obavijesti. Jer, ograničenja koja se uspostavljaju na višim razinama omogućavaju da se provjere hipotetske odluke na fonemskoj razini i tako nadopune dijelovi koji nedostaju ili pak da se provedu naknadne korekcije.

Na, negativna iskustva znatnog zanemarivanja fonetske komponente, ali i sve intenzivnije istraživanje govora u pojedinim jezicima, već su osamdesetih godina počela fonetiku i službeno vraćati u nastavu. Ponovno se potvrdilo uvjerenje da sistematsko uvježbavanje izgovora ne samo poboljšava izgovor i globalno pridonosi kvaliteti izražavanja, nego prvenstveno pomaže i usmenom razumijevanju i jezičnom znanju općenito. Utvrđeno je da dobro vladanje prozodijom može prikriti i neke leksičke i gramatičke nepravilnosti u govoru. Greške na glasovnoj i prozodijskoj razini, naprotiv, umanjuju jezičnu redundanciju i prisiljavaju sugovornika da izraz procesira na osnovi manjeg broja relevantnih znakova, što otežava i usporava razumijevanje.

I sami teorijski pristupi jeziku, općenito usmjeravanje prema istraživanju jezika kao diskursa, inzistiranje na dijaloškom karakteru jezične upotrebe, sve prisutnija teorija iskazivanja koja se usmjerava na sam proces proizvodnje

iskaza, varijacionistički pristup jeziku s posebnim inzistiranjem na situacijsko-stilskoj i žanrovskoj prirodi jezične upotrebe odrazili su se, između ostalog, i na nastavu stranog jezika pa i na njezinu fonetsku komponentu.

Na frankofonskom području, primjerice, pojavilo se posljednjih godina nekoliko priručnika, brojni članci u časopisima i posebni brojevi jezičnih časopisa o problemima fonetske komponente u učenju stranog jezika. Njihovi se autori svi zauzimaju za ponovno sistematsko prisustvo te komponente u nastavi. Neki od autora osvrćući se na vrijeme vladavine direktne metode, nezaobilazno spominju i SGAV metodu, posebno je izdvajajući. I iako upozoravaju na neke njezine posebnosti po kojima se ona razlikuje od ostalih metoda toga vremena ipak, čini se, ne podcrtavaju dovoljno svu širinu onih vizionarski osmišljenih postavki na kojima ona počiva i zbog kojih bi zasluživala da u takvim pregledima bude i detaljnije i dosljednije predstavljena (up. Guimbretière, 1994; Lhote, 1995; Champagne-Muzar i Bourdages, 1998; Cornaire, 1998).

Naime, svi oni koji donekle poznaju osnovne teorijske postavke ove metode lako ih danas prepoznaju u suvremenim pristupima nastavi stranog jezika i njezinoj fonetskoj komponenti. I kada se danas iz ove vremenske perspektive čitaju članci idejnog tvorca SGAV metode Petra Guberine, poput onih iz 1961. ili 1970. godine, uočljivo je da se osnovne postavke u njima izložene s jedne strane prirodno nadograđuju na vrijedno naslijeđe Ballyeve škole i Praškog funkcionalizma, ali i psihologije i filozofije, a u isto vrijeme skladno se uklapaju u današnja razmišljanja o jeziku. Dovoljno je da se tek navedu ovdje samo neke od postavki o kojima je riječ u spomenutim člancima:

- Izraz je strukturno-globalna cjelina (pri čemu riječ "globalan" služi da podcrta shvaćanje strukture kao jedinstva auditivnog, vizualnog, kontekstualnog i situacijskog).

- Govorni jezik je u osnovi metode, a dijalog je njegova osnovna pojavna forma. Dijaloška situacija je realni kontekst, koji se i sam uklapa u opći kontekst društvenih i individualnih realnosti.

- Jezik je prvenstveno proizvod fizičke, biološke i neurološke strukture čovjeka i podređen je tim elementima.

- Artikulacijski organ je čitavo tijelo. Artikulacija je rezultat dirigiranog pokreta prema određenom cilju. Mikromotorika je sustavni dio makromotorike što upućuje na jedinstvo glasa i pokreta.

- Ritam, intonacija, vrijeme i napetost bazični su faktori govora i slušanja stranog jezika.

- Ritmom se može provocirati izgovor. Izgovor je dirigirano usklađivanje napetosti i opuštanja. Glasovi su dijelovi govornih cjelina. Ako se polazi od intonacije i ritmičkih grupa, dobit će se glasovi kao očekivani i normalni ishodi tih govornih struktura.

- Naša je percepcija organizirana tako da pokreti i točke napetosti u tijelu daju ritmičku i intonacijsku osnovu za percipiranje govora.

- Percepcija se temelji na diskontinuiranom odabiru nekih naučnih, odnosno prepoznatih signala. Slušamo u funkciji smisla. Uho prati zvučne, odnosno artikulacijske razlike samo ako mozak signalizira semantičke razlike.
- Percepcija utječe na artikulaciju, a govorna proizvodnja na mogućnosti percepcije nudeći sustave brzih izbora između fizičkih karakteristika govora.
- Polazište za uvježbavanje slušanja i govora je ritmička jedinica.
- Fonetska korekcija polazi od učenikove greške.

Iz svega navedenog uočljivo je da je već SGAV metoda usvajanje izgovora u stranom jeziku tretirala kao veoma složen proces koji se u mnogome razlikuje od nekih drugih oblika učenja. Naime, ne radi se tek o usvajanju određenih znanja, nego također i o stjecanju određenih vještina i na motoričkom i na perceptivnom planu.

Kada se danas govori o usvajanju fonetske komponente u nastavi stranog jezika svakako se misli na razliku između dva osnovna sloja govorne signalizacije: sloja teksta koji čine jezični znakovi i sloja glasa koji čine govorni znakovi (Škarić, 1991). Predmet sistematskog učenja najprije je jezični sloj stranoga govora, odnosno onaj sloj govorne signalizacije teksta po kojem se dani jezik razlikuje od drugog jezika. Izgovor je jedinstvena dimenzija i pretpostavlja kako pravilnost glasova, tako i pravilnost prozodije s obzirom na standard. U skladu sa suvremenim tendencijama u lingvistici i u fonetskoj komponenti nastave pozornost se danas posebno usmjerava na govorne pojave koje obilježavaju samu jezičnu djelatnost. Govorni signal nije ni diskretan ni invarijantan. Pojave koje ga prate rezultat su dinamičnih procesa vremenske organizacije jezičnih jedinica u vezanom govoru: odlomka, govornog bloka kao intonacijske jedinice, govorne riječi, sloga. Ove su govorne jedinice okvirne jedinice unutar kojih se i ostvaruju i kojima se podređuju na različitim hijerarhijskim razinama njihove osnovne sastavnice. Tako je prozodija, koja je i zbog ranijeg teorijskog pristupa jeziku općenito bila dugo vremena potpuno zanemarivana (a tome je svakako pridonijela i činjenica da se ona gotovo nikako i ne bilježi u pisanom jeziku) sada posebno dobila na značnju. Poznato je također da izgovornu posebnost jednog jezika ne čini samo relativno ograničen broj fonemskih i prozodijskih jedinica i pravila njihova kombiniranja na sintagmatskoj razini, nego i sve one parajezične, glasovne i prozodijske posebnosti jednog jezika koje se javljaju unutar složenog prestrukturiranja fonemskih jedinica, odnosno jezičnih riječi u govorni pokret i njemu odgovarajući zvuk, a nastaju kao neposredni rezultat visoke koordinacije i usklađenosti rada govornih organa u vezanom govoru. Iako sâm jezični sustav od njih ne ovisi, one su ipak jezične jer su "kolektivne, usvojene, zapamćene i prenosive govorne navike" (Škarić, 1991:85). Većina ovih pojava je kontekstualno uvjetovana i stoga redundantna. Međutim, budući da se ipak svaki jezik odlikuje nekim svojim posebnim rješenjima, i ove parajezične posebnosti jezika moraju se sustavno i postupno usvajati, jer je njihov neadekvatan izgovor, u upotrebi stranog jezika, jedan od uočljivih elemenata stranog akcenta.

Zadaci koji se u nastavi fonetike postavljaju, donekle se razlikuju i po ciljevima koji se žele postići. Upoznavanje i barem djelomično svladavanje

fonetske komponente u prvom će redu olakšati i pospješiti razumijevanje stranog jezika. Jer, i dalje se podupire stajalište da sposobnost proizvodnje govora pridonosi njegovoj percepciji više nego sam akustički signal. Ali, unatoč činjenici da se uzajamno potpomažu sama sposobnost percipiranja i razumijevanja stranoga govora s jedne strane, te njegova proizvođenja s druge strane, ne mogu se izravno povezivati jer su to ipak odvojeni mehanizmi, koji se razlikuju već i po tome što samo pojavljivanje fonetske obavijesti pripada različitim fazama procesiranja na jednoj i drugoj razini.

Tradicionalno se u fonetskim vježbanjima pozornost nije toliko usmjeravala na samo slušanje, izuzimajući SGAV metodu, koja primarnu ulogu u usvajanju izgovora daje slušanju i čak predlaže posebne metode za pospješivanje razvoja slušnih mehanizama. Budući da se danas, u skladu sa suvremenim lingvističkim pristupima, u nastavi stranog jezika posebno inzistira na razumijevanju stranoga govora, i fonetska komponenta nastave sve se više usmjerava na problem slušanja, odnosno razumijevanja govora. Razumijevanje govornog iskaza aktivan je dinamičan proces tijekom kojeg slušatelj mora biti u stanju raščlaniti govorni niz na manje globalno percipirane govorne jedinice i povezati ih s poznatim značenjem. Budući da se govor ostvaruje u vremenu, njegove jedinice postaju prepoznatljive tek svojim izdvajanjem iz govornog toka u nevremenske isječke psihološke sadašnjosti. Taj proces podrazumijeva i prepoznavanje jezičnih riječi unutar govornog pokreta i u sebi uvijek sadrži moguću dvosmislenost interpretacije.

Poznato je također da percepcija govornog signala samo djelomice ovisi o njegovim fizičkim svojstvima, te da u procesima obrade ulaznog zvučnog signala za percepcijske odluke važnu ulogu imaju dvije vrste konteksta: onaj unutarnji, koji predstavljaju i jezična i nejezična znanja koja unose unutarnja strukturalna ograničenja mogućoj interpretaciji, i onaj vanjski, pragmatički kontekst, odnosno sama govorna situacija. Poznato je da često upravo govorna situacija i poznavanje činjenica utječu na razrješavanje dvosmislenosti koju može stvarati minimalna akustička razlika za diferenciranje fonema. Stoga sve teorije percepcije govora perceptivni proces shvaćaju kao proces aktivnog usklađivanja ulaznog signala s određenim ugrađenim konceptom, koji se odvija po interaktivnom modelu istodobno podrazmijevajući i *Top-down* i *Bottom-up* proceduru. Svim je teorijama ipak zajednička tvrdnja da perceptivni rezultat "u većoj mjeri ovisi o unutarnjem stanju sustava za perceptivnu obradu, nego o vanjskom ulaznom podražaju" (Horga, 1996:193). Stoga je i te kako važno osposobiti stranog slušatelja da bude u stanju da i u samom ulaznom signalu razaznaje onu vrstu fonetskih obavijesti koja će mu olakšati prepoznavanje granica govornih cjelina te identifikaciju riječi unutar njih. Poznato je da se tretiranje govornog signala u slušanju ne ostvaruje linearno te da slušatelj pozornost ne obraća na sve dijelove zvučnog signala nego samo na pojedine, informativno značajne njegove isječke, koji se u svakom jeziku po prirodi i mjestu razlikuju. Njihov primjeren odabir, koji osigurava potrebnu lakoću razumijevanja ovisit će svakako o slušateljevoj sposobnosti prepoznavanja tih isječaka koja je u neposrednoj vezi s njegovim iskustvom i vlastitim

očekivanjem. U fonetici se već odavno zna da auditivni periferni sustav govorni signal obrađuje "filtriranjem", i da su percepcija, ali i proizvodnja stranoga govora, obilježene perceptivnim i motoričkim navikama materinskog jezika. Iz velikog bogatstva zvučnih informacija uspijeva se percipirati ono što se može prepoznati između zvučnih signala na temelju odabira i usporedbe s onim što je već pohranjeno u memoriji. Stoga se danas smatra da je sustavno uvježbavanje prozodije stranog jezika nužno upravo da bi se i strani slušatelj učinio osjetljivim na značenjski doprinos fonetskih obavijesti. Slušati strani govor znači mijenjati prijašnji način slušanja, odnosno tretiranja informacija. Proces učenja vodi usvajanju novih referentnih obrazaca, nove strategije slušanja, u kojoj se iznova mora postići uravnoteženost djelovanja dvaju izvora obavijesti, iskustvenog i senzoričkog.

Kada je riječ o govornoj proizvodnji, jedan od osnovnih problema jest pitanje kako na posve nov način u vremenski organizirane cjeline povezati jezične riječi unutar okvira govorne riječi, a ove opet unutar govornog bloka (koji je ujedno i intonacijska jedinica) te kako između tako organiziranih govornih blokova uspostaviti intonacijske, makrosintaksičke odnose unutar govornog odlomka. Već je SGAV metoda govor promatrala kao primarno motoričku djelatnost vezanu za pokret, ritam, gestu. I danas se polazi od postavke da usvajanje novog izgovora podrazumijeva učenje određenih psihomotoričkih vještina, odnosno transformaciju čitave jedne motoričke strukture u novu motoričku strukturu.

Govorna proizvodnja općenito podrazumijeva planiranje na višim razinama i izvedbu tako planiranog programa, koju govorni organi u širem smislu riječi, njihova dišna, fonacijska i izgovorna razina moraju ostvariti da bi se planirano i preoblikovalo u govorni zvuk u danom jeziku. To planiranje osmišlja se na razini govornih jedinica koje se "ukoliko su planirane kao cjelovite, i u izvodenju ostvaruju kao cjelovite" (Horga, 1996:19).

Proces prelaska iz motoričke strukture materinskog jezika u novu motoričku strukturu u proizvodnji govora na stranom jeziku pratit će problemi u samom planiranju govornih jedinica, koje se u različitim jezicima po naravi razlikuje, te poteškoće u samoj izvedbi pojedinih govornih jedinica, jer svaka od njih podrazumijeva prisustvo određenih kohezivnih svojstava, koja je i čine cjelovitom jedinicom i omogućuju joj da bude tečnije i lakše izgovorena.

Suvremeni pristupi polaze od postavke da jedan artikulacijski program odgovara jednoj smislenoj jedinici, odnosno jednoj sintagmi, uzimajući u obzir da se sintagma po prosječnom broju slogova koje sadrži uklapa i u kapacitet operativne memorije. Budući da su jedinice artikulacijskog programa u hijerarhijskom slijedu govorni blokovi, govorne riječi, slogovi, glasovi i razlikovna obilježja, govorni je blok istodobno i onaj "okvir u kojem se otvaraju mjesta za ugradivanje sastavnica nižeg reda" (Horga, 1996:47). Suvremeni model funkcioniranja motoričkih naredaba pretpostavlja da se adaptacijski i kompenzacijski mehanizmi prilagodavanja ostvaruju tijekom samog izvodenja jedinstvenoga govornog pokreta. Posebno se inzistira na postavci da invarijantnost na razini konačnog cilja podrazumijeva dinamičnost na razini realizacije ugrađenih

sastavnica. Dobar izgovor stoga podrazumijeva dinamičnu koordinaciju svih mehanizama koji sudjeluju u izvedbi govornog pokreta. Te spoznaje fonetske teorije vrlo su značajne za nastavnu praksu. Kao smisaona, pa prema tome i okvirna perceptivna i artikulacijska jedinica, a u standardnom govoru i sintaksička, govorni blok se danas smatra optimalnim kontekstom za uvježbavanje stranoga govora. Jer, govorni je blok ona hijerarhijski najviša okvirna jedinica, onaj invarijantni cilj kojem se svaki put adaptacijskim mehanizmima prilagođavaju izgovorni motorički programi njegovih sastavnica, govornih riječi, slogova, glasova ili pak razlikovnih obilježja.

Govorni blok je ona dublja osnovica govora koja se ostvaruje u ritmu, odnosno u vremenskoj organizaciji govornog pokreta. On je u neposrednoj povezanosti s jedne strane s globalnim smislom i najvišom kognitivnom razinom i značajno, iako ne i obavezno sa sintaksom, a s druge strane svakako je povezan i sa svojom dubokom biološkom određenošću, koja se odražava i u tipično regulativnom ritmu. Govorni blok, odnosno intonacijska jedinica služi stoga kao polazište za uvježbavanje novih motoričkih programa, a njih prate različite kompenzacijske prilagodbe. Preko te govorne jedinice postiže se također prepoznavanje i proizvođenje i svih onih parajezičnih i kohezivnih izgovornih svojstava putem kojih govorni blok i postaje cjelovitom jedinicom uvježbavanjem sve spretnije, tečnije i autentičnije izgovorenom. Mnogim izgovornim pojavama te vrste do danas se i nije posvećivala osobita pozornost jer su diskurzivne prirode i jer su tipične samo za vezani govor.

Svakako da se veličina govornog bloka, odnosno intonacijske jedinice (koja sadrži dvije ili više, ali može sadržati i samo jednu govornu riječ) mora prilagoditi slabijem kapacitetu kratkoročne memorije stranog slušatelja i govornika. U početnim vježbanjima ona se može podudariti s govornom riječju. Wioland (1982) tako posve opravdano inzistira da se, pri učenju francuskog jezika govorni niz nastoji raščlaniti na najmanje govorne riječi. Planiranjem takvih kraćih izvedbenih cjelina izgovor se olakšava, ali se istodobno postiže prirodnost govora i za slušatelja autentičan i prihvatljiv ritam, te time i bolja razumljivost. Veći stupanj uvježbanosti stranoga govora svakako omogućuje i racionalnije korištenje kratkoročne memorije i pohranjivanje dužih motoričkih programa, a time i ostvarivanje bržega govornog tempa, koji u sebi i dalje zadržava jeziku primjeren ritam. Uvježbavanje izgovora korištenjem govorne riječi, odnosno govornog bloka utoliko je opravdanije kada se radi o jeziku kakav je francuski, u kojem jezična riječ, za razliku od većine drugih jezika, samo virtualno nosi naglasak. Ritmički naglasak je u francuskom govoru obilježje govorne riječi koja u sebi obuhvaća najčešće više jezičnih riječi. Svojom delimitacijskom, sintaksičkom funkcijom naglasak pomaže lakšem raščlanjivanju govorne obavijesti. Pritom završni slog govornog bloka sadrži i najizraženija prozodijska obilježja naglasaka.

Primjerno odabrana, govorna riječ (utoliko prije ukoliko se istodobno podudara i s govornim blokom) predstavlja onaj, na višim razinama zadani okvir koji je ujedno i optimalan kontekst za uvježbavanje svih veoma složenih izgovornih pojava, tipičnih za francusku govornu riječ, kao što su ulančavanje,

vezivanje, izgovor "nestabilnog" /ə/, te razne vrste izgovornih adaptacija. Sve su te izgovorne pojave u neposrednoj vezi s načinom ostvarivanja, unutar govorne cjeline, sloga kao temeljne ritmičke jedinice koji i jest osnova za opis prozodije svakog jezika. Spoznaja da priroda sloga određuje i prirodu glasova koji ga ispunjavaju već se odavno koristi pri uvježbavanju pojedinih glasova. Danas se u fonetskim vježbanjima posebno imaju na umu osobnosti ritma francuskoga govora.

Percepciji naglaska, ali i njegovoj realizaciji, posvećuje se posebna pozornost s obzirom na funkciju koju on ima. To je utoliko značajnije što i samim mjestom svoje realizacije naglašeni slog nameće nužnost mijenjanja perceptivnih navika u odnosu na materinski jezik. Maksimalan mišićni napor uložen u artikulaciju smješta se u nov isječak govorne cjeline i upućuje time na potrebu nove procjene mjesta maksimalne informativnosti. I kao što strani govornik mora slušati u ritmu francuskoga govora, tako on mora i moći govoriti tim novim ritmom drugačije raspoređujući napetost, odnosno preciznost svoje artikulacije unutar okvirne jedinice, a sve se to neposredno odražava na govornu realizaciju svih njezinih sastavnica.

Budući da se u učenju mora polaziti od modela standardnog izgovora, sintagma, kao gramatička, ali i smislena cjelina može poslužiti kao osnova govorne riječi, odnosno govornog bloka. Danas se ipak ima na umu da su sintaksa i ritam, unatoč odnosima koje uspostavljaju, neovisni jedno o drugom, s obzirom i na činjenicu da često, pogotovo u spontanom govoru, načela koja upravljaju ritmom sebi podređuju sintaksu. Prozodijske, ritmičke strukture stoga se ne mogu izvoditi samo na osnovi sintaksičkih kriterija jer je sama prozodijska segmentacija iskaza više vezana za semantičke nego za sintaksičke prisile. Ona je rezultat interakcije između načela jezične, biološke i psihokognitivne prirode. U francuskom jeziku je primjerice vrlo snažno izraženo načelo vremenski ravnomjernog i po broju slogova uravnoteženog organiziranja naglasnih cjelina svaki put kada to ne šteti razumijevanju poruke.

U posljednjem desetljeću posebno je istaknuta ideja da u lingvistici nema značajnijih pomaka bez sustavnijeg istraživanja govora. Nije neobično da se potreba uključivanja fonetske komponente u gramatičke opise nametnula upravo onima koji proučavaju govor. Sve je općenitije prihvaćena ideja da jezik u svojoj govornoj manifestaciji posjeduje njemu svojstvene signale. Sustavna su istraživanja ponudila prve djelomične opise govornog jezika, poput onih koje su napravili na francuskom govornom korpusu istraživači okupljeni oko Blanche-Benveniste (1990, 1997) te Morcl i Danon-Boileau (1998).

Prozodija danas i službeno postaje dijelom gramatike govora. Za dobro govorenje potrebno je, dakle, usvojiti odgovarajuće prozodijske obrasce jer iskazi ostvareni s neodgovarajućom prozodijom smatraju se čak i agramatičnijim od rečenica sa sintaksičkim greškama. Opće je prihvaćeno stajalište da ako se zanemari prozodijska organizacija konstituenti govora, odnosno intonacijskih jedinica, nije moguće odrediti ni njihovu diskurzivnu, interpretativnu vrijednost, a ona je u neposrednoj vezi s odnosom govornika prema tekstu i njegovu smislu

(Morel, 1992; 1995). Razaznati smisao znači uspostaviti relacije između prozodijskih konstituentata iskaza i dati im interpretativnu dimenziju na osnovi prozodijskih oznaka. Tako visinsko obilježje naglašenog sloga intonacijske jedinice nosi ujedno i obavijest o prirodi odnosa tog konstituenta sa sljedećim, ali i s prethodnim konstituentom. Nužno je stoga imati na umu i potrebu osposobljavanja za razumijevanje i realizaciju ekspresivnog, odnosno interpretativnoga govornog sloja, kojim govornik naznačuje informacijsku strukturu poruke – temu i remu svojega iskaza (Morel, 1992). Na osnovicu ritmičke organizacije govora nadgrađuje se melodijska hijerarhizacija njezinih okvirnih elemenata. Njihovu je povezanost utoliko lakše uočiti jer se primjerice francuski ritmički naglasak slušno najlakše i opaža kroz promjenu tona, najjače izraženu upravo na završnom slogu govornog bloka, koji je ujedno i intonacijska jedinica.

Poznavanjem uloge prozodijskih sredstava mnogo se lakše može razumjeti i funkcioniranje sintaksičkih struktura tipa paratakse. Na to je već odavno upozorio Guberina (1954), a sada to na osnovi primjera francuskoga govornog korpusa pokušavaju istaknuti i današnji istraživači. Prozodijski aspekt već se odavno ne zanemaruje ni u onim, često upotrebljavanim govornim klišejima koji samo globalno tretirani, u jedinstvu zvuka i značenja, poprimaju svoj smisao. Ovo tim prije što je moguće zamisliti jedinstvene motoričke naredbe za takve tipove izraza. Na potrebu njihove autentične govorne realizacije Bally je upozoravao još početkom ovog stoljeća, a poslije također i Guberina (1952), te Vulčić (1980) ističući pritom ulogu “vrednota govornog jezika” koje prate takve izraze.

Kao polazni obrazac i dalje služi standardni izgovor, odnosno izgovor koji se koristi u javnom komuniciranju jer je ukupno najbliži svim prosječnim govornicima danog jezika. On je normiraniji jer je nespontaniji pa time i razumljiviji za stranog slušatelja. No, danas, u skladu s varijacionističkim pristupom jeziku, pojam jedinstvenog standarda sve više ustupa mjesto normama usklađenim sa situacijsko-razlikovnim upotrebama govora. Stoga je sve rjeđa dvojba da li učenje izgovora treba ograničavati isključivo na ortocpsku normu ili ga pak treba usmjeriti i na različite obrasce situacijsko-stilskih izgovornih modela, kroz koje izvorni govornici ostvaruju sustav svojega jezika. Takvi ciljevi svakako dodatno usložnjavaju zahtjeve nastave, ali se oni mogu ograničavati prvenstveno na stjecanje kompetencije slušanja i razumijevanja. To, međutim, ne znači da se, uz određen odabir, ne može postaviti cilj da se izgovor i u samoj proizvodnji govora barem djelomice situacijski prilagodi.

Da bi se zacrtani ciljevi u nastavi zaista mogli barem djelomice i ostvariti, prijeko je potreban i stručno osposobljen nastavnik, koji je mnogo više upućen i u osnove suvremene fonetike. Pitanje je koliko se on u tom pogledu osposobljava tijekom svojeg školovanja, a i poslije tijekom stručnog usavršavanja, izuzimajući svakako okruženje kakvo je već odavno Zagrebačka fonetska škola.

Svakako da značenje fonetske komponente u učenju stranoga govora već odavno, a danas pogotovo, više nije ni potrebno dokazivati. Međutim, na to se

pitanje ipak treba vraćati upravo da bi se na njegovu složenost skrenula mnogo veća pozornost i izvan kruga stručnjaka koji se fonetikom neposredno bave.

REFERENCIJE

- Blanche-Benveniste, Cl.** (1990). *Le français parlé. Etudes grammaticales*. Paris: CRNS.
- Blanche-Benveniste, Cl.** (1997). *Approche de la langue parlée en français*. Paris: Ophrys.
- Calbris, G. i Montredon, J.** (1975). *Approche rythmique, intonative et expressive du français langue étrangère*. Paris: Clé International.
- Callamand, M.** (1973). *Intonation expressive. Exercice systématiques de perfectionnement*. Paris: Hachette/Larousse.
- Champagne-Muzar, C. i Bourdages, S.J.** (1998). *Le point sur la phonétique*. Paris: Clé International.
- Cornaire, Cl.** (1998). *La compréhension orale*. Paris: Clé International.
- Guimbretière, E.** (1994). *Phonétique et enseignement de l'oral*. Paris: Didier/Hatier.
- Guberina, P.** (1952). *Povezanost jezičnih elemenata*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Guberina, P.** (1954). *Valeur logique et valeur stylistique des propositions complexes*. Zagreb: Epoha.
- Guberina, P.** (1961). La méthode audio-visuelle structuro-globale et ses implications dans l'enseignement de la phonétique. *Studia Romanica et anglica Zagrebiensia*, 11, 3-11.
- Guberina, P.** (1970). Phonetic rhythms in the verbo-tonal system. *Revue de phonétique appliquée*, 16, 3-15
- Horga, D.** (1996). *Obrada fonetskih obavijesti*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- Léon, M.** (1964). *Exercices systématiques de prononciation française*. Paris: Hachette.
- Lhote, E.** (1995). *Enseigner l'oral en interaction. Percevoir, écouter, comprendre*. Paris: Hachette.
- Morel, M.-A.** (1992). Intonation et thématization. *L'Information grammaticale*, 54, 26-35.
- Morel, M.-A.** (1995). Valeur énonciative des variations de hauteur mélodique en français. *Journal of French Language Studies*, Vol.5, 2, 189-202.
- Morel, M.-A. i Danon-Boileau, L.** (1998). *Grammaire de l'intonation. L'exemple du français*. Paris: Ophrys.
- Škarić, I.** (1991). Fonetika hrvatskoga književnog jezika. U Babić i sur. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: HAZU, Globus.
- Vuletić, B.** (1980). *Gramatika govora*. Zagreb: GZH.
- Wioland, F.** (1982). Pour "bien" parler, prendre le temps... *Le Français dans le Monde*, 172, 42-48.

Almasa Defterdarević-Muradbegović
Faculty of Philosophy, Sarajevo
Bosnia and Herzegovina

THE ROLE OF PHONETICS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES TODAY

SUMMARY

Phonetics has been for a long time included in the curricula of foreign language teaching. Its role, however, has been only a marginal one.

Methods of foreign language teaching have always reflected governing linguistic theories. In the time when direct methods prevailed, the role of phonetics was reduced to a taxonomic presentation of isolated, stable language units by opposing them. The appearance of the SCĀV method, in the sixties, was therefore even more important, because it introduced a new, comprehensive approach to foreign language teaching, in which the phonetic component held a very important position. The visionary theses by the authors of this method harmoniously fit into the contemporary linguistic concepts.

Phonetic aspect, its prosodic component in particular, have become inevitable in intensified research of the speech in various languages and, consequently, the partial results that have been achieved can hardly be avoided in language teaching practice.

Linguistic studies today are especially concerned with issues of language activity, discourse, its construction and interpretation. Phonetics also, within the same context, has posed to itself two separate, yet closely related objectives: developing the ability to perceive and understand, and the ability to produce speech in a foreign language. To understand an utterance means to divide it into smaller globally perceived speech units and relate them to the known meaning. Notwithstanding the important role of previous knowledge that imposes internal structural restriction to a possible interpretation, and the effect of immediate context, one should not disregard the role of the sound signal input. This implies, therefore, such phonetic analysis that makes recognition of words easier. Listeners should be, through a systematic drill, made sensitive to the meaningful contribution of prosodic signals. This is the matter of adoption of new reference patterns, a new strategy of listening.

Speaking, at the level of production, presupposes adoption of a totally new motor structure in order to associate lexical words in a new manner within the framework of spoken words, i.e. the speech block. It is necessary to adopt a new way of rhythmic structuring of the speech, not disregarding all those paralinguistic phenomena which make speech authentic and fluent.

Speech blocks, as intonation units and also the hierarchically supreme framework units to which motor programs of their components are each time adapted, can be used in different ways in exercises.

The French language is used to indicate the necessity for a systematic introduction and adoption of basic knowledge about the phonetic-phonologic and prosodic level.

This paper is in particular aimed at pointing out how certain ideas which are advocated nowadays, with respect to the phonetic aspect in foreign language teaching indicate an outstanding topicality and a comprehensive significance of those theoretical theses already represented by the Zagreb phonetics school in the sixties.

Key words: *phonetics, foreign language teaching*
